

Любкіна О. В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Батковський В. А.,

заступник начальника управління звітів
Департаменту статистики та звітності НБУ

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Зважаючи на стратегічні пріоритети України щодо інтеграції в європейське та світове співтовариство, подальший рух у цьому напрямку потребує вирішення питання щодо зняття бар'єрів на шляху фінансового капіталу. Отже, аналіз теоретичного обґрунтування економічних наслідків фінансової лібералізації, зокрема у сфері банківських послуг, у середньостроковій перспективі матиме для України велике значення. У статті здійснено короткий аналіз сучасного стану теорії фінансової лібералізації, розглянуті основні ефекти переливу капіталу для економіки як у цілому, так і для банківської системи зокрема, оцінено роль іноземного капіталу на банківському ринку України, а також визначені основні напрями регулювання діяльності іноземних банків.

Процеси глобалізації, відбиваючи об'єктивні тенденції і закономірності у русі фінансових потоків, на регуляторно-правовому рівні виражені у лібералізації доступу до фінансових ринків, зокрема як необхідна умова у межах інтеграційних процесів.

Ефекти фінансової глобалізації ще не визначені: практично відсутні формальні емпіричні дані, що підтверджують причинний зв'язок між фінансовими кризами і фінансовою глобалізацією, так само як немає надійних макроекономічних доказів відносно вигод фінансової лібералізації.

Лібералізація торговельних відносин має досить тривалу історію, і накопичений емпіричний матеріал дозволяє економістам упевнено стверджувати про переваги цього процесу і для розвинених країн, і тих, що розвиваються. Фінансова лібералізація набула економічно значущих масштабів нещодавно, тому як серед економістів-теоретиків, так і практиків точаться дискусії щодо наслідків зростання транскордонних фінансових потоків для національних економік і державної політики.

Так, окремі економісти (зокрема, Дж. Стігліц¹) вважає, що необмежений рух капіталу підриває глобальну фінансову стабільність та потребує механізму контролю та обмеження фінансових потоків. Альтернативний погляд на проблему (наприклад, С. Фішер², Л. Саммерс) полягає у твердженні про те, що лібералізація руху капіталу для економік, що розвиваються, є потужним джерелом економічного зростання.

¹ *Stiglitz, Joseph*. Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability, *World Development*, 2000, Vol. 28, № 6, pp. 1075–86.

² *Fischer, Stanley*. Capital Account Liberalization and the Role of the IMF. *Essays in International Finance*, 1998, Princeton University, Vol. 207, pp. 1–10.

Остання хвиля фінансової глобалізації почалася в середині 1980-х років під впливом лібералізації руху капіталу у багатьох країнах. Очікувалося, що зростання мобільності капіталу дозволить отримати вигоди, особливо країнам, що розвиваються, які мали значний дефіцит капіталу. Дійсно, у країнах, що активно були задіяні в процесах фінансової глобалізації, спостерігалось значне економічне зростання, але через відсутність якісної системи оцінки фінансової відкритості економіки статистично довести зв'язок між зазначеними процесами не вдалося.

Водночас немає й однозначних доказів стосовно того, що фінансова інтеграція виступає каталізатором фінансових криз: аналізуючи різні прояви фінансових криз, зокрема різкі відтоки капіталу, банківські кризи, дослідники доходять висновку, що вони є лише проявом загальної макроекономічної циклічності, а кількість криз у країнах з відкритими фінансовими ринками не більша, ніж в інших. Тобто, важко стверджувати, що мобільність транскордонних фінансових потоків робить економіку вразливішою до фінансових криз, але й гіпотеза щодо зменшення варіабельності споживання чи диверсифікації ризиків фінансової системи також не справджується.

Якщо проаналізувати результати досліджень ефектів від фінансової лібералізації, то можна стверджувати, що, крім проблеми відсутності статистично значущих взаємозв'язків між рухом міжнародних фінансових потоків і макроекономічних показників, існує певна розбіжність між оцінками ефектів фінансової глобалізації на різних рівнях агрегування.

З цього приводу варта уваги позиція М. Е. Коуза, І. Прасада та ін.³ щодо підходу до оцінки впливу руху фінансового капіталу. Вони обстоюють тезу, що результати фінансової глобалізації мають здебільшого непрямий характер, що потребує триваліших проміжків часу для їх прояву (рис. 1). Крім того, деякі з потенційних супутніх вигод важко піддаються кількісній оцінці (розвиток фінансового сектору, підвищення якості державного і корпоративного менеджменту, підвищення ефективності місцевого бізнесу тощо).

Отже, фінансова інтеграція може бути каталізатором цілої низки інституційних змін, що сприятимуть розвитку країни-реципієнта. Але співвідношення вигод та недоліків фінансової лібералізації і, відповідно, її кінцевий ефект багато в чому залежать від розвитку самої економіки (рис. 2).

Прийнявши зазначені методологічні положення щодо оцінки фінансової глобалізації (наявність непрямих ефектів, неоднозначність впливу на мікро- і макрорівнях, обумовленість кінцевого ефекту ступенем розвитку фінансового сектору), розглянемо проблему присутності іноземного капіталу у банківській системі України.

Входження іноземних банків до місцевих банківських систем вплинуло на їх ефективність та стабільність, що викликало численні дебати в багатьох

³ Коуз М. Э., Прасад И., Рогофф К., Вей Ш.-Ц. Финансовая глобализация: не ограничиваясь порицаниями// Финансы и развитие. — Ежеквартальный журнал МВФ. — 2007. — Март. — С. 13.

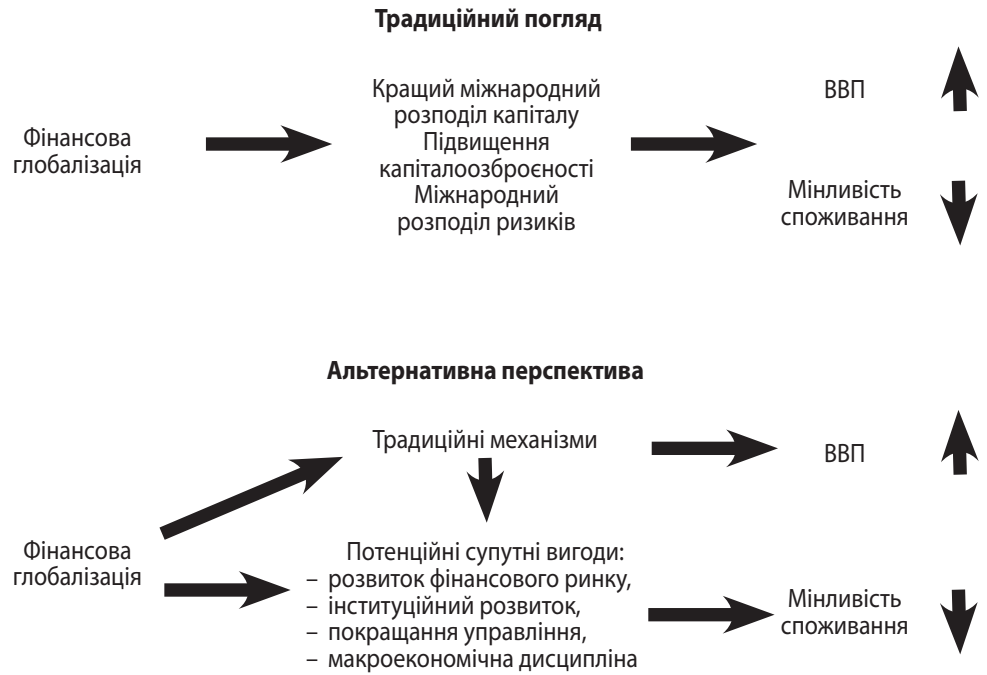

Рис. 1. Вплив фінансової глобалізації на економіку

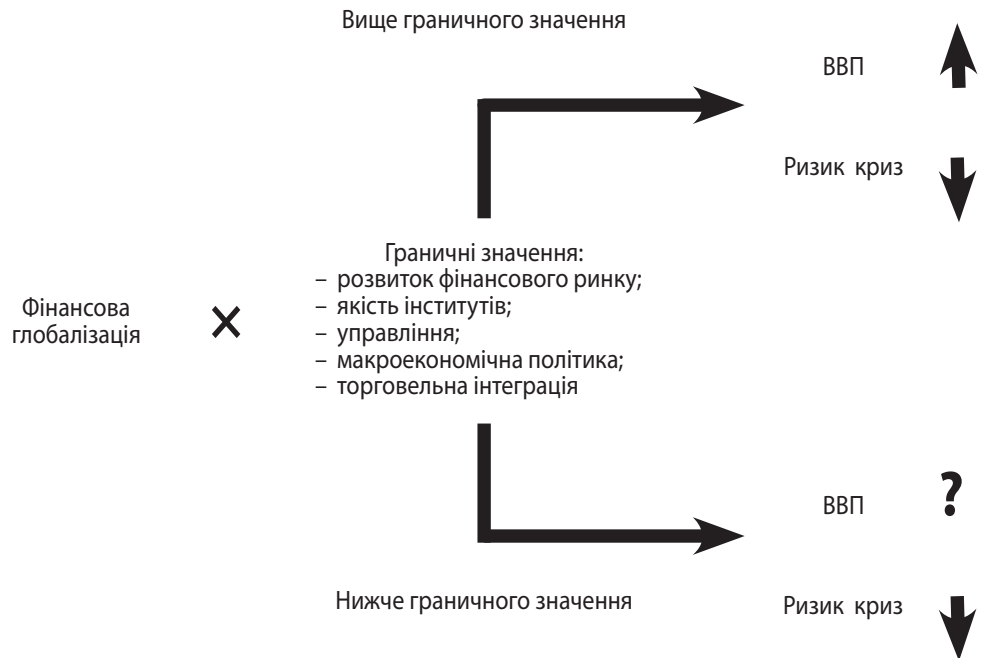

Рис. 2. Граничні умови ефективності фінансової глобалізації

країнах⁴. Розглянемо характер основних аргументів стосовно вірогідних результатів входження іноземних банків, а також наявні емпіричні свідчення щодо присутності іноземного капіталу у банківському секторі (таблиця).

Т а б л и ц я

Характеристика впливу присутності іноземного капіталу в банківській системі

“За”	“Проти”
1. Ефективність банківської системи	
Зростає капіталізація банківської системи, розширюються потенційні можливості залучення капіталу з міжнародних ринків, долається ресурсна обмеженість місцевого ринку, стимулюються місцеві банки щодо підвищення якості послуг та ефективності діяльності	Намагання відповісти на виклик сильніших гравців примусить місцеві банки до здійснення більш ризикової діяльності у спробі отримати вищі прибутки, необхідні для відновлення позицій їх капіталу, або ж будуть змушені збанкрутувати
2. Конкуренція на фінансовому ринку	
Підвищення якості, доступності та розширення асортименту банківських послуг, формування прозорого механізму ціноутворення на основі міжнародних факторів, що проявляється як безпосередньо через діяльність іноземних банків, так і опосередковано, через підготовку місцевих спеціалістів	У місцевих банків відсутні потенційні можливості для успішної конкуренції (обмежений доступ до капіталу; відсутність географічної диверсифікації кредитних портфелів та джерел фінансування; відставання у впровадженні нових продуктів і більші витрати, з цим пов'язані). Іноземні банки схильні зосереджувати кредитну діяльність на заможних фізичних особах і на найбільш кредитоспроможних корпоративних клієнтах, і такий “відбір” за необхідності витіснить місцеві банки у сферу високоризикованих операцій*
3. Якість управління активами	
Іноземні банки часто покращують розміщення кредитів завдяки наявності складніших систем для оцінки та визначення вартості кредитних ризиків, пов'язаних з різними деривативними продуктами, завдяки їх досвіду використання таких продуктів на міжнародних фінансових ринках	Іноземним банкам може бути складно застосувати деякі методи оцінки ризиків, якими вони користуються на зрілих ринках (метод статистичного ранжування кредитів за кількістю балів), вони можуть зіткнутися з інформаційними перешкодами або призвести до скорочення кредитування невеличких компаній (цей тип кредитування вимагає “м'якої” інформації, яка не підлягає кількісному визначенню і отримується шляхом довгострокових відносин з клієнтом), на противагу “твердій” статистичній інформації**

⁴ Аргументи щодо результату входження іноземних банків розглядаються у працях таких авторів: Бергер та ін. (2000); Классенс, Деміргюк-Кунт та Хюїзінг (1999); Классенс та Гласнер (1999); Бараджас, Стейнер та Салазар (1999); Кларке та ін. (1999); Дензіер (1999); Кіралі (1999); Лавен (1999); І. Таміріса та ін. (2000).

“За”	“Проти”
4. Фінансова стабільність, здатність протистояти зовнішнім шокам	
Іноземні банки можуть забезпечити стабільніше джерело кредитів і зробити банківську систему стійкішою до шоків: філії та дочірні підприємства великих міжнародних банків можуть розраховувати на додаткове фінансування від материнських компаній. У свою чергу, материнська компанія може надати такі ресурси, оскільки потік її надходжень менш залежний від суто внутрішніх потрясінь. Присутність іноземних банків під час кризи дозволяє місцевим резидентам “здійснити втечу капіталу вдома”, перемістивши свої депозити до іноземних банків, розташованих в їх країні. Іноземні банки можуть надати непрямий доступ до кредитів останньої інстанції на зрілих ринках через свої материнські компанії	Місьцеве дочірнє підприємство міжнародного банку є, з технічної точки зору, окремою одиницею зі своїм власним капіталом, дискутується таке питання: чи може невдача дочірнього підприємства, яка вплине на репутацію материнської компанії, змусити останню ретельніше контролювати діяльність дочірнього підприємства. Висловлювалися занепокоєння щодо поведінки іноземних банків під час кризи. Насправді, в Азії однією з найчастіше згадуваних причин для обмеженого входження іноземних банків було твердження, що під час нещодавньої кризи іноземні банки залишали ринки без спроби відшкодувати свої витрати, особливо після кризи 1997 р.
5. Банківській нагляд	
Присутність іноземних банків може змусити вітчизняні наглядові органи підвищити якість та збільшити штат своїх працівників для кращого нагляду за діяльністю як вітчизняних, так і іноземних банків. Філії та дочірні підприємства провідних міжнародних банків вірогідно матимуть такі вимоги розкриття, обліку та звітності, які чітко відповідають найкращій міжнародній практиці	Складно здійснювати нагляд за закордонними фінансовими операціями міжнародних банків у разі виконання цієї функції наглядовими органами країни знаходження чи країни походження банківської установи

* *Berger, Allen, Leora F. Klapper and Gregory F. Udell*, 2001, “The Ability of Banks to Lend to Informationally Opaque Small Businesses”, Mimeo, the World Bank.

** *Дональд Дж. Матієсон та Йорге Рольдос*. Роль іноземних банків на ринках, що формуються. Квітень 2001 р.

Такі діаметрально протилежні погляди на можливі наслідки діяльності іноземних банків на місцевих ринках неодноразово ставили питання про емпіричне підтвердження зазначених гіпотез. Коректній верифікації більшості тверджень щодо впливу участі іноземних банків заважають: безліч місцевих особливостей, що не дає змоги поєднувати країни в однорідні статистично значущі групи; неможливість кількісної оцінки окремих наслідків діяльності банків; труднощі у виокремленні внеску певних факторів у досягненні макроекономічних результатів тощо.

Найсуттєвіші результати емпіричних досліджень щодо впливу іноземних банків на місцеві фінансові ринки стосуються тез про ефективнішу діяльність іноземних банків і наявність зв'язку між доходом іноземних банків і фінансовою стабільністю.

Численні дослідження підтверджують⁵, що іноземні банки демонструють більшу ефективність (вища прибутковість, нижчі витрати), ніж місцеві банки, тільки на ринках з відносно слабкою банківською системою, більше того, входження іноземних банків часто супроводжувалось покращанням показників окремих місцевих банків. У країнах з розвинутою банківською системою (наприклад, у Чилі) ситуація була зворотною: переваги вітчизняного бізнесу (обізнаність з місцевими особливостями, близькість до місцевого ринку) перевищують переваги глобального характеру (що відображають такі фактори, як поліпшена практика управління ризиками, кращий мікс продуктів, або диверсифікованіші портфелі), які мають у своєму розпорядженні іноземні банки.

Проблема впливу присутності іноземних банків на фінансову стабільність включає два пов'язані між собою питання: чи робить присутність іноземних банків системні банківські кризи більш чи менш вірогідними, і чи існує тенденція для іноземних банків залишати ринки під час кризи без спроби відшкодувати власні витрати.

Існує небагато досліджень взаємозв'язку між входженням іноземних банків та системними банківськими кризами. Зокрема, модель, розроблена Левіном⁶, передбачає встановлення зв'язку між вірогідністю банківської кризи протягом певного періоду та низкою макроекономічних показників і показників банківської системи шляхом включення виміру рядом іноземних банків відповідно до загальної кількості банків. Згідно з отриманими результатами, крива частки іноземних банків мала негативний та статистично суттєвий коефіцієнт, який дав змогу дійти висновку (при контролюванні впливу інших факторів, які вірогідно можуть викликати банківську кризу), що більша участь іноземних банків була стабілізуючим фактором.

Було доведено, що поведінка іноземних банків в кризові періоди значною мірою залежить від стратегічної мети присутності банку на ринку. Іноземні банки, які орієнтувалися на експансію місцевого ринку, суттєво не скорочують обсяги зобов'язань (португальський Banco Espirito Santo здійснив уливання капіталу у своє дочірнє підприємство у Бразилії, після того як останній мав покрити збитки, понесені його взаємними фондами після девальвації реала в

⁵ Berger, Allen, Robert de Young, Hesna Gency and Gregory F. Udell, 2000, Globalization of Financial Institutions: Evidence from Cross-Border Banking Performance (Washington: Brookings Institution, forthcoming); also published as Federal Reserve Bank of Chicago Working Paper WP-99-25, December 1999.

Claessens Stijn, Asli Demirguc-Kunt, and Harry Huizinga, 1999, "How Does Foreign Presence Affect Domestic Banking Markets?" (unpublished; Washington: World Bank, August).

⁶ Levine, Ross, 2000, "Bank concentration: Chile and International Comparisons", Central Bank of Chile Working Paper № 62 (Santiago: Central Bank of Chile, January).

Claessens Stijn, Asli Demirguc-Kunt, and Harry Huizinga, 1999, "Foreign Bank Entry and Capital Control Liberalization: Effects on Growth and Stability" (unpublished; University of Minnesota, Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota, October).

січні 1999 р.; французький Credit Commercial здійснював ін'єкції капіталу до свого бразильського дочірнього підприємства в 1998 р. для покриття збитків у результаті нестабільності фінансових ринків тощо), банки ж, які здебільшого орієнтуються на обслуговування іноземних клієнтів, спекулятивні операції, як правило, швидко скорочують обсяги зобов'язань (частково це підтверджує і досвід України в період кризи на ринку ОВДП у 1999 р.).

Отже, після набуття у 1991 р. першого досвіду допуску філій іноземних банків, Україна досить швидко відчула всі негативні прояви такої присутності: діяльність філій нерідко супроводжувалася численними порушеннями чинного законодавства, механізму залучення кредитних ресурсів шляхом інфляційної кредитної політики та продажу ресурсів за межі України.

Набутий негативний досвід призвів до того, що режим доступу до ринку банківських послуг був знову ускладнений, а процес його лібералізації в подальшому відбувався дуже повільно і під тиском.

За підсумками 2006 р. в Україні налічується 35 банків з іноземним капіталом, із них 13 – зі стовідсотковим іноземним капіталом. При аналізі їх основних показників, певною мірою, підтверджується значна частина оптимістичних гіпотез:

- материнські компанії активно виступають у ролі донорів, збільшуючи ресурси своїх представників (30,5 % міжбанківських ресурсів у зобов'язаннях проти 22,8 % по банківській системі);
- значно вищі показники ефективності порівняно з місцевими банками (2,48 % рентабельності активів і 23,82 % рентабельності капіталу, проти 1,61 % і 13,52 %, відповідно, по банківській системі);
- структура портфеля активів свідчить про стратегічну зацікавленість в освоєнні вітчизняного фінансового ринку (домінуючим типом активних операцій виступає кредитування, зокрема кредитування фізичних осіб – 37,6 % кредитного портфеля)⁷.

Ураховуючи, що конкуренція на українському банківському ринку зростатиме як внаслідок вступу України до СОТ, так і розширення ЄС, важливо заздалегідь визначити пріоритети державної політики у питанні розширення присутності іноземного банківського капіталу, що узгоджуються з цілями соціально-економічного розвитку, підтримання фінансової безпеки країни, підвищення національної конкурентоспроможності. Серед пріоритетів можна визначити такі: встановлення вимог щодо рівня банківських установ (надавати перевагу першокласним банкам з високими стандартами менеджменту, обмежити доступ банків з офшорних зон); визначення регуляторів, які обмежать спекулятивні операції іноземних банків, контроль руху короткострокового капіталу, впровадження суворих процедур запобігання “відмиванню” брудних грошей, приведення системи банківського нагляду у відповідність з найкращими світовими стандартами, поетапний допуск іноземного капіталу та сприяння розвитку вітчизняних банківських установ.

⁷ Річний звіт про діяльність банківського нагляду України у 2006 р. – Інформ. матер. – К.: НБУ, 2007.